

IV.2.1. A hajdúdorogi mozgalomtól a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításáig (1868–1912)

Véghseő Tamás

A kora újkori felekezetszerveződés kontextusába illeszkedve¹ a 17. század első évtizedeitől kezdve indultak útjukra azok a kezdeményezések, amelyek a Magyar Királyság különböző régióiban görögkatolikus egyházak létrejöttéhez vezettek.² A Délvidéken (1611: Márcsa),³ az északkeleti vármegyékben (1646: Ungvár),⁴ a Partiumban (a 17. század utolsó évtizedében),⁵ majd pedig Erdélyben (17–18. század fordulója)⁶ megkötött uniók után – több évtizedes fejlődés eredményeként – fokozatosan épült ki a görögkatolikus egyházszerzet. Az ősi alapítású, de kánonilag csak 1771-ben felállított Munkácsi Egyházmegye, majd pedig az ebből 1818-ban kialakított Eperjesi Egyházmegye liturgikus nyelve az ószláv (pontosabban egyházi szláv) volt. Ezzel szemben az 1721-ben felállított Fogarasi és az 1777-ben alapított Nagyváradi Egyházmegyében, valamint a román görögkatolikus metropólia 1853-as felállítása alkalmából létrehozott Szamosújvári és Lugosi Egyházmegyében – elsősorban a 17. századi protestáns erdélyi fejedelmek tevékenységének hatására – román nyelven végezték a szertartásokat.

Az ezekben az egyházmegyékben élő magyar identitású görögkatolikus közösségek kialakulásában fontos szerepet játszottak azok a népeségmozgások, melyek a török háborúk korában kezdődtek el, és a török kiűzése utáni időszak újratelepítéseivel zárultak. A magyar görögkatolikus legősibb területe, a történelmi Szabolcs vármegye falvainak többsége a 16–17. század során elnéptelenedett. Alekszej Petrov orosz történész kutatásaiból tudjuk, hogy a lakosság jelentős része a harcok elől északra, a mai Kárpátalja területére menekült, ahol nyelvet cserélve ruszinná és bizánci szertartásúvá vált. A 18. század első felében Szabolcs vármegye falvait – többek között – ruszinokkal telepítették újra, akik között jó eséllyel találhatjuk meg a korábban

innen elmenekültek leszármazottainak neveit. A szabolcsi falvak új lakóinak vallását felvette az ott talált maradék magyar lakosság is, mely az új, görögkatolikus közösségnek átengedte a település középkori templomát, amennyiben az épen maradt. A hétköznapi nyelvhasználat területén viszont az őslakosok nyelve lett az uralkodó: az új lakosok átvették a települések, a dűlők, rétek, patakok stb. neveit.⁷ Sőt, néhány évtizeden belül már a templomi nyelvhasználat területén megjelent a magyar nyelv iránti igény. A 18. század végén egymás után születtek a magyar liturgiafordítások, s több helyen a templomi prédikáció nyelve is a magyar lett.⁸

A magyar görögkatolikussság másik fontos központja Dél-Zemplén. A 16–17. század folyamán ez a térség is jelentős emberveszteségeket szenvedett. Az itteni magyar görögkatolikus közösségek kialakulásával kapcsolatban Kónya Péter eperjesi történész kimutatta, hogy az 1670-es évektől kezdődően, majd 1711 után, amikor a térség rekatolizációja új lendületet vett, számos református magyar család lett görögkatolikus. Ezen túlmenően a vegyes lakosságú falvakba betelepített ruszinok közül sokan elmagyarosodtak, ahogyan a szabolcsi falvakban is.⁹

A magyar görögkatolikus közösségek között külön figyelmet érdemel Hajdúdorog, a Munkácsi Egyházmegye legnagyobb lélekszámú parókiaja.¹⁰ A város ma is meghatározó vallási arculata a 17. század első éveiben alakult ki, amikor Bocskai István hajdúi telepedtek meg a térségben és Hajdúdorog városában. Bár a hajdúk és a hajdúvárosok többsége református vallású volt, Hajdúdorogon ortodox hajdúk jelentek meg, akiket „rácoknak” neveztek, ami arra utal, hogy a hajdúk közé javarészt az ország déli területeiről érkező csoportokról lehetett szó, akik nyelvüket nem, vallásukat azonban tovább őrizték. A szabolcsi falvakhoz hasonlóan a 17. század folyamán

A tanulmány az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport támogatásával készült.

¹ A kora újkori felekezetszerveződés és a görögkatolikus egyházak kialakulásához: Véghseő Tamás: Unió, integráció, modernizáció: A Rómával való egység háttere a munkácsi püspökségben (17. század közepe), *Athanasiana*, 32(2010), 9–36.

² A kora újkori uniók forrásait lásd: Nilles, 1885.

³ A délvidéki unióhoz: Šimrak, 1931; Horányi, 1936; Džudžar, 1986; Ikić, 1989; Molnár, 2008.

⁴ Az ungvári unióhoz: Hodinka, 1909; Lacko, 1959; Lacko, 1965 és Véghseő, 2011.

⁵ A partiumi görögkatolikus egyház kialakulásához: Ghitta, 2008; Gorun, 2008 és Véghseő, 2003.

⁶ Az erdélyi románok uniójának bőséges irodalmából: Bârlea, 1990; Suttner, 2005 és Suttner, 2008.

⁷ Udvari, 1994, 109–111.

⁸ Véghseő–Katkó, 2014, 51–55

⁹ Kónya Péter: A zempléni magyar görögkatolikusok származásához, in: Alexandru Buzalic–Călin Ioan Dușe (szerk.): *Biserică și societate*, Cluj, 2015, 289–300.

¹⁰ Udvari, 1990, 119.

IV.2.1.

Hajdúdorogot is jelentős veszteségek érték, ennek ellenére a mezőváros túlélte a vészterhes időket, és a térségben a bizánci rítusú kereszténység központjává vált. Történelmi okokból (Bocskai emlékezete) és a közeli református hajdúvárosok hatására Hajdúdorog lakóinak önazonosságában a magyarsághoz való ragaszkodás lényegi elemmé vált.

Szatmár és Bihar vármegye egyes részein a szabolcsiakhoz és a dél-zempléniakhez hasonló folyamatok zajlottak le román–magyar relációban. Egyes szabolcsi falvakba a ruszinok mellett románokat is telepítettek, akik a ruszinokhoz hasonlóan asszimilálódtak.

A magyar görögkatolikusok eredetét vizsgálva tehát két forrást tudunk beazonosítani: a magyar etnikumú népesség áttérését a bizánci rítusra, valamint ruszin és román nemzetiségűek elmagyarosodását.

A magyar identitású görögkatolikus közösségek a 18. század végétől kezdődően törekednek arra, hogy a szertartások végzésében a magyar nyelv használata teret nyerjen. Az 1790/1791. évi országgyűléssel kezdődő nemzeti ébredés mozgalma, melyben a magyar nyelv ápolásának programja kiemelt helyen szerepelt, a magyar görögkatolikusokra is hatást gyakorolt. Hajdúdorog parókusa, Bacsinszky András (1763-tól parókus, majd 1772–1809 között munkácsi püspök) a hagyomány szerint támogatta a magyar nyelv liturgikus használatát.¹¹ Nem véletlen tehát, hogy Kritsfalusi György ungvári tanár, az első fennmaradt magyar nyelvű liturgiafordítások egyikének készítője neki ajánlotta munkáját 1795-ben. Az ajánlásban Kritsfalusi így fogalmazott: „...nem csak a' miolta ezen Ungvár várossában szerentsém vagyon lakni, hanem máshelyütt-is némelly jóakaróimtól ezen Munkának fel-vállalására minden módon ösztönöztettem.”¹² Ez a megjegyzés arra utal, hogy az Aranyszájú Szent János-liturgia magyar nyelvű fordítására ekkor már egyértelmű igény mutatkozott a magyar anyanyelvű görögkatolikusok körében. A püspöki székhelyen tevékenykedő fiatal tanár valószínűleg

éppen azzal a szándékkal készítette el fordítását, hogy főpásztori jóváhagyást nyerve az a hivatalos magyar nyelvű kiadás alapja legyen. A liturgiafordítások azonban még hosszú évtizedeken át csak kézirat formában terjedtek,¹³ nyomtatásban elsőként egy liturgikus szövegeket és magánimádságokat tartalmazó imakönyv jelent meg 1825-ben.¹⁴

A reformkori országgyűléseken a magyar nyelv használatának kiterjesztése érdekében hozott sorozatos intézkedések, melyek lezárásaként 1844-ben sor került a magyar államnyelvvé nyilvánítására, cselekvésre ösztönözték a magyar görögkatolikusokat is. Ezekben az évtizedekben a vármegyék is sokat tettek a magyar nyelv műveléséért és terjesztéséért. Mindez azt eredményezte, hogy a helyi közösségek szintjén a magyar nyelv használata egyre inkább a magyar nemzethez tartozás és az állam iránti lojalitás kérdésével kapcsolódott össze. Ezért a magyar görögkatolikusok egyre nehezebben tudták elviselni azt, hogy miközben magyarnak vallották magukat, és a hétköznapiakban magyarul beszéltek, a templomi szertartásokon használatos ósláv vagy román nyelv miatt a többségi társadalom megkérdőjelezte magyar identitásukat és lojalitásukat. A liturgikus nyelv iskolai oktatása ellenére egyre kevesebben értették a templomi szertartásokat, ami gyakorta a nevetségesség határát súroló félrehallásokhoz vezetett.¹⁵

A magyar nyelv liturgikus bevezetésének kérdése első ízben az 1843/1844-es országgyűlésen került az országos közvélemény elé. A hajdúdorogi országgyűlési követük útján kérték a görögkatolikus szertartási könyvek államköltségen történő magyarra fordítását és kiadását. Az elképzelés ugyan széles körű elvi támogatást kapott, az országgyűlés mégsem szavazta meg a szükséges pénzösszeget.¹⁶ Az országgyűlésen fiatal írnokeként részt vevő hajdúdorogi Farkas Lajos (1821–1894), a magyar görögkatolikusok szervezett mozgalmanak elindítója és évtizedeken át vezetője, ekkor tapasztalhatta meg első alkalommal az országos politika közönyösségét és szűkkeblűségét a magyar görögkatolikusokkal szemben.¹⁷

¹¹ Udvari, 1997, 139. Bacsinszky András püspökhöz legújabbban: Véghseő, 2014; Janka, 2014; Vasil', 2014 és Véghseő, 2016.

¹² A liturgiafordítás szövegét Sztripszky Hiador adta közre: Szabó–Sztripszky, 1913, 463–501.

¹³ Két 19. századi kézirat szerkönyv legújabb kiadása: Nyírán, 2012.

¹⁴ *Imadsagos könyvetske*, Kassa, 1825. Leírását lásd ebben a kötetben: Kat. IV.38.

¹⁵ Pl. a legegyszerűbb szentháromságos formula esetében: „Az Atyának és Fiúnak [és Szentlélek nevében. Ámen]” – *Otca i szüna?* – Adsz-e szénát?

¹⁶ Petrus, 1897, 20–21.

¹⁷ Farkas, 1896, 56.

Hamarosan egyházi vonalon is nyilvánvalóvá váltak a magyar nyelv liturgikus alkalmazása előtt tornyosuló akadályok. 1845-ben Petrus Antal lelkész Hajdúdorogon teljes magyar nyelvű liturgiát végzett, ami kiváltotta az Egri Főegyházmegyei Hatóság tiltakozását. A munkácsi püspökhöz eljuttatott levél a később oly sokszor ismételt tényre hivatkozott: a magyar nem kanonizált liturgikus nyelv, ezért használata nem engedélyezett.¹⁸ A nehézségek ellenére a hajdúdorogiai napirenden tartották a liturgikus könyvek fordításának és kiadásának kérdését. Az első magyar felelős kormány megalakulása (1848. március 17.) felcsillantotta a reményt, hogy a magyar görögkatolikusok ügye a legfelsőbb politikai szinten támogatásra talál. Erre utalt Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter 1848. június 19-én Popovics Vazul munkácsi püspökhöz (1837–1864) írt levele, melyben kijelentette, hogy a maga részéről minden támogatást kész megadni a magyarra fordított liturgikus könyvek kiadásához.¹⁹ A felcsillanó reményt a szabadságharc kitörése, majd pedig leverése oltotta ki. A Bach-korszakban a magyar nemzeti ügyekkel szemben a nemzetiségi igények kerültek előtérbe. A magyar görögkatolikusok szempontjából a román görögkatolikusok kormányzati támogatása különös jelentőséggel bírt. Mivel a magyar szabadságharc idején az erdélyi románok tanújelét adták a Habsburg-ház iránti hűségüknek, joggal számíthattak nemzeti igényeik támogatására. Az egyházszervezetük fejlesztésére vonatkozó kérelmeik 1853-ban találtak meghallgatásra, amikor az uralkodó a Fogarasi Egyházmegyét Gyulafehérvár–Fogarás néven metropoliai rangra emelte, a korábban az esztergomi érsek alá tartozó Nagyváradi Egyházmegyét az új metropoliba sorolta be, valamint Szamosújváron és Lugoson új püspökségeket állított fel. Ezzel létrejött az erdélyi román görögkatolikus metropolia, melynek nemzetiségi jellege egyértelműen kidomborodott. A kifejezetten erős, és az iskolarendszer révén hatékony egyházszervezet sikeresen tudta képviselni a román nemzeti érdekeket, többek között a magyar görögkatolikusok törekvéseivel szemben is.

A kedvezőtlen politikai helyzetben az újabb magyar nyelvű fordítások elkészítése és a magyar

nyelv liturgikus használata előtti egyházi akadályok elhárítása tűnt járható útnak. Így jelent meg 1862-ben Roskovics Ignác hajdúböszörményi lelkész gondozásában az *Ó hitű imádságos- és énekes könyv*,²⁰ melynek használata széles körben elterjedt. A hajdúdorogiaiak 1863-ban Popovics Vazul munkácsi püspökhöz (1837–1864) nyújtottak be kérelmet a magyar nyelv használata ügyében. A főpásztor nyitottnak mutatkozott az engedélyeztetés kérdésében, de kijelentette, hogy erre csak akkor kerülhet sor, ha hivatalos és ellenőrzött liturgikus fordítások készülnek. Május 22-én kiadott körlevelében azonban már azt is kénytelen volt elrendelni, hogy a magyar nyelv használatának hivatalos engedélyeztetéséig kizárólag ószláv nyelven szabad a Szent Liturgiát végezni, s csak bizonyos részek (Evangélium, „Hiszem Uram, és vallom...” kezdetű imádság, népénekek) végezhetőek magyarul.²¹ A rendeletet Scitovszky János esztergomi érsek (1849–1866) felszólítására adta ki, akinek álláspontját a nyelvhasználat kérdésében a római katolikus egyház félelmei határozták meg. Mivel a görögkatolikusok számos településen a római katolikusokkal együtt éltek, féltő volt, hogy a magyar nyelv használatára vonatkozó igény a latin szertartásúak körében is erőteljesen jelentkezni fog. Ez a félelem hosszú évtizedeken át alapvetően határozta meg a római katolikus püspökök gondolkodását, akik nem vették figyelembe azt a tényt, hogy a keleti egyház hagyományosan másként viszonyul a nemzeti nyelvekhez, mint a nyugati.

Az esztergomi érsek közbelépése ráébresztette a hajdúdorogiaiakat arra, hogy a nyelvhasználat kérdésében ki kell lépniük az egyházmegyei keretek közül. Az enyhülő politikai helyzet is arra bátorította őket, hogy igényeikkel ismét az országos nyilvánosság elé lépjenek. 1866-ban feliratot intéztek az uralkodóhoz, a hercegprímáshoz, a főkancelláriához és az országgyűléshez. A feliratokban kinyilvánították nemzeti önazonosságukat („...mi magyarok vagyunk s az örökké valóságig azok akarunk maradni”), és kérték ennek tudomásulvételét. Fájdalommal állapították meg, hogy bár saját hazájukban magyarként élnek, a szertartásuk nyelve miatt muszkának vagy oláhnak csúfolják

¹⁸ Petrus, 1897, 22–23.

¹⁹ Véghseő–Katkó, 2014, 66–67.

²⁰ Debrecen, 1862. 1898-ig összesen nyolc kiadást élt meg. A magyar nyelvű liturgikus kiadványokhoz: Ivancsó, 2006. Leírását lásd ebben a kötetben, Kat. IV.40.

²¹ *Emlékkönyv*, 1901, 79.

őket. Felidéztek a román görögkatolikusok példáját, akik nem sokkal korábban szintén nemzeti alapon részesültek az egyházszervezet fejlesztésének kiváltságában. Joggal fogalmazták meg a kérdést: ha Magyarországon a román görögkatolikusok használhatják anyanyelvüket a liturgiában, és rendelkezhetnek saját egyházszervezettel, akkor ugyanezt a magyar görögkatolikusok miért ne igényelhetnék? Egyidejűleg utaltak arra is, hogy a megerősödött nemzetiségi mozgalmak komoly veszélyt jelentenek a magyar görögkatolikusokra. Ismételten kérték a bizánci szertartású liturgikus könyvek közpénzen történő lefordíttatását és kiadását, illetve megfogalmazták azt az igényüket, hogy a magyar görögkatolikusok számára létesüljön külön egyházmegye, vagy – ha ez anyagi okokból nem lehetséges – Hajdúdorog szék-hellyel helynökség.²²

A felterjesztések sorsa kijózanítóan hatott a hajdúdorogiakra: választ sehonnan sem kaptak. Hiába hivatkoztak nemzeti érdekre, a kétszáz ezer főnyi magyar görögkatolikus népességre és annak jogos igényeire, a közgondolkodásban rögzült sztereotípiákat nem tudták legyőzni. A közvélemény a keleti szertartást szorosan a nemzetiségek világához kötötte, és képtelen volt szabadulni attól, hogy a „magyarság” és a „bizánci szertartás” egymást kizáró fogalmak. Hivatalosan ki nem mondva, de hallgatólagosan az az elképzelés érvényesült, hogy azok a görögkatolikusok, akik érzelmeikben és nyelvhasználatukban a magyarsággal kívánnak azonosulni, válasszák a rítus- vagy felekezetváltás útját. Ezzel a felkínált úttal szemben állt az elfogadtatásért folytatott küzdelem útja, a kálváriaút, melyen a bizánci szertartáshoz, a katolikus hithez és a magyarsághoz kitartóan ragaszkodó görögkatolikusok, élükön a hajdúdorogiakkal, elindultak.

Míg Hajdúdorogon a város többnyire biztosítani tudta a gyakorlatban a magyar nyelv liturgikus használatát, más helyeken az egyházi hatóságok korlátozó intézkedéseket foganatosítottak. Éppen az 1866. évi kérvényekkel egy időben zajlottak le Makón azok az események, amelyek rávilágítottak a magyar liturgikus nyelv alkalmazásából fakadó

konfliktusok súlyára. A város mintegy kétezer fős görögkatolikus közössége már évtizedek óta a magyart használta templomi nyelvként. 1866-ban egy ötvenfős román anyanyelvű kisebbség ezt a szokást meg kívánta szüntetni, és ebben Iosif Papp-Szilágyi nagyváradi püspök (1863–1873) támogatta őket. A közösség belső békéjét éveken át feldúló vitában a püspök azt az álláspontot képviselte, hogy magyar nyelven semmiképpen sem szabad a szertartásokat végezni. Arra akarta kötelezni a makóiakat, hogy alkalmazzanak egy román kántortanítót, aki a templomi éneklést is vezeti.²³ Papp-Szilágyi püspök fellépése igazolta azokat a félelmeket, amelyekre a hajdúdorogiak az 1866. évi felterjesztésekben utaltak: az idegen szertartási nyelv veszélyezteti a magyar identitást, és a magyar közösségek beolvadásához vezethet.

A hajdúdorogiak felismerték, hogy nem elégséges más városok és falvak magyar görögkatolikus híveire hivatkozniuk, hanem velük összefogva kell ügyüket az országos nyilvánosság elé tární. Már az 1866-ban a képviselőháznak küldött felterjesztésben is engedélyt kértek arra, hogy a magyar görögkatolikusok számára országos értekezletet tartsanak. Ezt az országos kongresszust 1868. április 16-ra hívták össze Hajdúdorogra. Erre harminchárom egyházközség küldte el képviselőjét (szám szerint kétszázhuszat), illetve húsz lelkész jelent meg. Ezenkívül tizenkilenc egyházközség és tizenegy lelkész írásban jelezte, hogy elfogadja a határozatokat. A tanácskozás eredményeként megfogalmazódtak az elérendő célok: 1. magyar püspökség felállítása Hajdúdorog szék-hellyel; 2. a liturgikus könyvek közpénzen történő lefordítása és kiadása; 3. a magyar liturgikus nyelv szentesítése. A kongresszus létrehozta az Állandó Végrehajtó Bizottságot, melynek élére a szervezésben nagy érdemeket szerzett Farkas Lajost, Hajdúdorog főhadnagyát választották (1. kép).²⁴

Az Állandó Végrehajtó Bizottság delegációkat küldött Ungvárra, Pestre és Esztergombra. A kedvező fogadtatás ellenére a petíciókra ezúttal sem érkezett válasz. A sürgetések és érdeklődések során ismét világossá vált, hogy a magyar nyelv liturgikus használatának kérdése komoly félelmeket keltett

²² Farkas, 1896, 24–41.

²³ Janka György: A magyar liturgikus nyelv és a makói görög katolikusok, *Athanasiana*, 9(1999), 51–70.

²⁴ Farkas, 1896, 44–56. A hajdúdorogi kongresszushoz: Janka György: A magyar görögkatolikusok első nagygyűlése Hajdúdorogon 1868-ban, in: Véghseő Tamás (szerk.): Hajdúdorog, 1868–2018: *Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez*, Nyíregyháza, 2019, 29–54; Véghseő Tamás: Hajdúdorog, 1868 – Hajdúdorog, 1912, in: Uő (szerk.): *Hajdúdorog, 1868–2018: Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez*, Nyíregyháza, 2019, 55–74.

(1)

a római katolikus főpásztorokban. Ezt a vallás- és közoktatási minisztérium tanácsosa, Lipovniczky István címzetes püspök egyértelműen Farkas Lajos értésére adta, aki visszaemlékezésében így idézi fel a tanácsos szavait: „Mert hát ki áll jót arról, hogy ha ma nekünk megengedik a magyar nyelvű isteni tiszteletet, holnap nem a komáromi magyar ajkú latin szertartásúak fogják-e éppen azt követelni? Márpedig ez teljesíthetetlen.”²⁵

A hajdúdorogi kongresszus összekötötte a magyar nyelvű liturgia ügyét a görögkatolikus magyarok számára felállítandó külön püspökség igényével. Pankovics István munkácsi püspök (1866–1874) 1871 szeptemberében Hajdúdorogon tett kánoni látogatása során olyan magatartást tanúsított, mely megerősítette a dorogiakban azt a meggyőződést, hogy a tornyosuló akadályok ellenére céljaik megvalósulása közel van. Nem emelt kifogást az ellen, hogy a jelenlétében magyar nyelven végezzék a Szent Liturgiát. Sőt, az ünnepi pillanatokban a püspök még azt is kijelentette, hogy élete legszebb feladatának tartja, hogy ő legyen az első magyar görögkatolikus püspök.²⁶

Ilyen előzmények után óriási csalódást okozott az uralkodónak az a döntése, mellyel 1873. szeptember 17-én a Munkácsi Egyházmegyén belül

Hajdúdorog székhellyel külhelynökséget alapított harminchárom magyar ajkú egyházközség számára. A külhelynökség alapítását előkészítő kormányzat teljes mértékben figyelembe vette a római katolikus főpásztorok aggályait a magyar liturgikus nyelvvel kapcsolatban. S mivel a görögkatolikusok nyíltan megvallották, hogy a saját püspökség egyik legfontosabb feladata a magyar nyelv „oltárra emelése”, szándékuk ellenére komoly érvet szolgáltatott az egyházmegye felállítására ellen. A külhelynökség alapítását ugyan maguk a hajdúdorogiak vetették fel arra az esetre, ha az egyházmegye létrehozása anyagi akadályokba ütközne, de annak joghatóságát értelemszerűen az összes magyar ajkú közösségre kiterjeszteni gondolták. Az 1868-ban megtartott hajdúdorogi kongresszus a korábbi javaslattal szemben már egyértelműen egy önálló egyházmegye felállítását kérte. A kormányzat belátta, hogy a magyar görögkatolikusok igényeire valamilyen választ kell adnia, aminek azonban összhangban kell lennie más egyházi érdekekkel is. A külhelynökség megalapítása tehát inkább köztes megoldásnak tekinthető. Pásztelyi püspök 1875-ben első külhelynökké Danilovics János székesegyházi kanonokot nevezte ki, akinek egyébként is meglehetősen szűk joghatósága csupán a szabolcsi főesperesség hajdúdorogi, karászi, máriapócsi, nagykállói, nyírbélteki és tímári esperesi kerületeinek parókiáira terjedt ki. Ez később ugyan a szatmári főesperesség nyíri kerületével bővült, de még így is csak töredékét fogta össze a magyar ajkú görögkatolikus egyházközségeknek.

Danilovics helynök jelentős sikereket ért el viszont a liturgikus fordítások terén. 1879 májusában fordítóbizottság felállítását kezdeményezte, melynek tizenhárom éven át tartó munkáját maga irányította. A munkálkodás eredménye négy liturgikus könyv fordítása, illetve kiadása lett.²⁷

Alig alakult meg a fordítóbizottság, és terjedt el működésének híre, Rómából – Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek (1867–1891) kezdeményezésére²⁸ – tiltó rendelkezés érkezett a magyar nyelv

²⁵ Farkas, 1896, 72.

²⁶ Farkas, 1896, 80–82.

²⁷ 1) *Aranyhajó Szent János atya szent és isteni Liturgiája*, Debrecen, 1882. 2) *Görög katolikus egyházi szerkönyv (Euchologion)*, Debrecen, 1883. 3) *Szent Nagy Bazil atya szent és isteni Liturgiája, továbbá az előszentelték liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai*, Debrecen, 1890. 4) *Görögszertartású általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal*, fordította: Danilovics János, Debrecen, 1892. A liturgikus könyvek részletesebb leírását lásd ebben a kötetben, Kat. IV.41.

²⁸ Haynald bíboros szerepét egyik, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának levéltárában őrzött, a magyar nyelvű liturgiára vonatkozó irat világítja meg: Véghseő–Katkó, 2014, 397–403.

IV.2.1.

liturgikus használatát illetően. A Szentszék kötelezte a munkácsi püspököt arra, hogy maradéktalanul állítsa vissza az ószláv nyelv használatát. Pásztelyi püspök körlevélben hozta a papság tudomására a magyar nyelv használatának tilalmát, de ez a kialakult gyakorlaton nem sokat változtatott.²⁹ Annál inkább cselekvésre ösztönözte az Állandó Végrehajtó Bizottságot, mely 1881. január 23-án Hajdúdorogon értekezletet tartott. A tanácskozás eredményeként a Bizottság tagjai kérvényeket nyújtottak be a királyhoz, a képviselőházhoz és Trefort Ágoston kultuszminiszterhez. A felterjesztésekben rámutattak arra, hogy a külhelynökség nem oldotta meg a magyar görögkatolikusok problémáit, ezért ők ismét egy önálló egyházmegye felállítását kérik. Az országgyűléshez benyújtott kérvényben utaltak arra, hogy az új egyházmegye előmozdítaná a magyar államnyelv elterjedését a nemzetiségek által is lakott egyházközségekben.³⁰ Ez az utalás ugyan elsősorban a politikai üzenetekre érzékeny képviselők megnyerését szolgálta, viszont a hajdúdorogi mozgalom hazai és nemzetközi megítélése szempontjából végzetesnek bizonyult. Attól kezdve az alapvetően lelki igények kielégítése céljából útjára indított kezdeményezést a közvélemény – s elsősorban a sajtó egy része – nacionalista mozgalomként állította be, melynek célja a nemzetiségek elmagyarosítása. Ezt a bélyeget a magyar liturgia és a magyar görögkatolikus püspökség ellenfelei szinte letörölhetetlenül rásütötték a mozgalomra.

Az 1881. évi felterjesztések kedvező fogadtatásra találtak mind a királynál, mind pedig az országgyűlésben. A kormány kikérte a püspöki kar tagjainak, illetve a budapesti egyetem teológiai karának véleményét, akik Pásztelyi munkácsi és Tóth Miklós eperjesi püspök (1876–1882) kivételével az új püspökség alapítása ellen foglaltak állást. Lipovniczky tanácsos egy évtizeddel korábban megfogalmazott szavai a magyar liturgikus nyelv bevezetésével kapcsolatban továbbra is érvényben voltak. A kormány, látva a püspökök ellenkezését, levette a napirendről az egyházmegye alapításának kérdését, s attól kezdve kormánykörökben hosszú éveken át arra az álláspontra helyezkedtek, hogy mindaddig nem lehet szó új görögkatolikus

egyházmegye alapításáról, míg a Szentszék a magyar nyelv használatát nem engedélyezi.³¹

A váratlan és megalázó elutasítás évekre visszavetette az Állandó Végrehajtó Bizottság tevékenységét. Újabb konkrét lépések megtételére az 1896. évi millenniumi ünnepségek – a magyar honfoglalás ezredik évfordulója – politikai légkörre teremtett lehetőséget. A remények azonban ez alkalommal is fájó kudarchoz vezettek. A Bizottság tagjai azzal kívánták budapesti követjárásuk tárgyát a fővárosi és az országos közvélemény előtt kihangsúlyozni, hogy június 27-én reggel magyar nyelvű Szent Liturgiát végeztek az Egyetemi templomban. Az esemény nagy sajtónyilvánosságot kapott: mind az előkészületeiről, mind pedig az elvégzett ünnepélyes Szent Liturgiáról sok sajtótudósítás született. A *Pester Lloyd* tudósítása hamar eljutott Rómába, ahol augusztus 20-án a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja már Vaszary Kolos esztergomi érsek (1891–1912) és Vályi János eperjesi püspök (1882–1911) időközben bekért jelentésével együtt tárgyalta az esetet. A szentszéki vizsgálat eredményeként szeptember 2-án az a döntés született, hogy mind a magyar nyelv használata, mind a liturgikus könyvek kiadása súlyos és megszüntetendő visszaélés. Erről Mieczysław-Halka Ledóchowski bíboros szeptember 20-án értesítette mind a hercegprímást, mind pedig a munkácsi és az eperjesi püspököket. Az érintett püspököket a Szentszék kötelezte arra, hogy tegyenek meg mindent a bevezetett visszaélések megszüntetése érdekében, vonják szigorú ellenőrzés alá azokat az egyházközségeket, amelyek a magyar nyelv használatában leginkább kitűnnek, és mozdítsák el helyükről azokat a papokat, akik a hajdúdorogi mozgalommal szimpatizálnak.³²

A magyar kormány 1898 márciusáig három memorandumot is intézett a Szentszékhez, melyek mindegyike a tiltás visszavonását sürgette. A lelki igény és a történeti előzmények mellett az emlékiratok leginkább a román görögkatolikusok nyelvhasználatára hivatkoztak, és sérelmezték, hogy a Szentszék megtagadja a magyaroktól azt, amit engedélyez a románoknak. Egyházi részről mind Vaszary hercegprímás, mind pedig

²⁹ Pirigy, 1990, 93.

³⁰ Véghseő–Katkó, 2014, 138–182.

³¹ A sikertelen kísérlethez: Véghseő Tamás: Kísérlet egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására 1881-ben, in: Somorjai Ádám – Zombori István (szerk.): *Episcopus, Archiepiscopus Benedictinus, Historicus Ecclesiae: Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*, Budapest, 2016, 315–325.

³² Véghseő–Katkó, 2014, 245–246.

Firczák Gyula munkácsi püspök (1881–1912) a tiltás szigorúságának enyhítését kérte, míg Vályi János eperjesi püspök haladéktalanul kihirdette a tiltó határozatot. A magyar liturgia ellenzői is eljuttatták álláspontjukat a Szentszékhez. Az egyháziak közül Drohobeczky Gyula kőrösi püspök (1891–1920) több levélben részletesen ismertette súlyosan elmarasztaló véleményét mind a görögkatolikus magyarok mozgalmáról, mind pedig a velük szimpatizáló Firczák Gyula püspökről. A románok részéről a Román Nemzeti Pártban politizáló görögkatolikus pap, Vasile Lucaciu, illetve a későbbi lugosi és szamosújvári püspök, Vasile Hossu igyekezett a magyar görögkatolikusok mozgalmát tisztán politikai célzatú szervezkedésként feltüntetni, és a Szentszék előtt hitelteleníteni. XIII. Leó pápa (1878–1903) szakértőként Nikolaus Nilles jezsuita tudóst, a keleti egyházak történelmének és liturgiájának kiváló ismerőjét kérte fel a kérdés tanulmányozására, aki elutasította ugyan a magyar kormány érveit, de a magyar nyelv használatának tilalmát nem látta indokoltnak. Azt tanácsolta – eredmény nélkül –, hogy a Szentszék inkább használja fel a magyar kormány buzgóságát, és érje el, hogy az állam költségén hittanilag kifogástalan liturgikus könyvek jelenjenek meg.³³

Az Egyetemi templomban végzett magyar nyelvű liturgia utáni diplomáciai jegyzékváltás és annak belpolitikai vonatkozásai a magyar görögkatolikusok mozgalmát véglegesen politikai síkra terelték. Voltak, akik a következmények miatt elhibázott lépésnek és fölösleges provokációnak tartották a fővárosi magyar nyelvű liturgiát. Kétségtelen, hogy a Szentszék reakciója rendkívül erélyes volt, és komoly hátrányokkal járt, de egyúttal átgondolt cselekvésre és új utak keresésére is ösztönözte a magyar görögkatolikusokat. Új kezdeményezésként 1898 júniusában Budapesten megalakult a Görög Szeretők Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, melynek elnöke Szabó Jenő (1843–1921) nyugalmazott miniszteri tanácsos, főrendiházi tag lett (2. kép). Hosszú minisztériumi pályafutása során Szabó alaposan kiismerte a politika útvesztőit, ezért vezetésével az Országos Bizottság kísérletet

tett arra, hogy a magyar görögkatolikusok ügyét kivezesse a politika ingoványos talajáról. Mivel az egyházmegye felállításának kérdése elsősorban a politikai akarattól és egyeztetésektől függött, s könnyen kontrollálhatatlan játszmák martalékává válhatott, az Országos Bizottság arra az álláspontra jutott, hogy a magyar liturgikus nyelv szentesítését a meglévő egyházmegyei keretek között próbálja meg elérni. Ezenkívül célként fogalmazódott meg a liturgikus mozgalom nacionalista beütésektől való megtisztítása, valamint a Gergely-naptár bevezetése a magyar ajkú egyházközösségekben. A programhoz száztizenhárom parókia, ötszázhatvannyolc filia és százharmincnégyezer-ötszázhuszonhét hívő csatlakozott.³⁴ Az Országos Bizottság egy bő évtized után – megtapasztalva a román egyházmegyéek püspökeinek hajthatlanságát és románosító törekvéseit – visszatért az önálló egyházmegye eszméjéhez, amelyet ez idő alatt a hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság nem adott fel.

Az Országos Bizottság programjában szerepelt egy római zarándoklat megszervezése is, melynek célja a magyar görögkatolikusok létének demonstrálása volt. Az 1898. november elején kibocsátott első felhívás így fogalmazott: „1. Annak bizonyítása, hogy a görögkatolikus magyarok hűségesen ragaszkodnak az egyház egységének központjához, Rómához, s ez a ragaszkodás élő hiten, tiszta meggyőződésen és odaadó szereteten alapul. 2. Azokkal szemben, akik úgy informálták a Szentszékét, hogy nincs is görögkatolikus magyarság, e zarándoklattal bizonyítjuk létünket, és azt is, hogy elég nagy számban vagyunk ahhoz, hogy figyelembe vegyenek bennünket. 3. Végül ki kell mutatnunk Őszentsége előtt, hogy amikor más ajkú hittestvéreinkhez hasonlóan nyelvünket istentiszteleti nyelvvé emeltetni kérelmezzük, csak a köztünk lábra kapott hitközöny, vallásmegvetés és valláselhagyás ellen küzdünk, mozgalmunk minden ízében tiszta, őszinte és katolikus.”³⁵

A zarándoklatra a jubileumi szentévből, 1900-ban került sor, március 6. és 9. között. Ezen négyszázhatvanegy zarándok (köztük hatvanhét lelkes) vett részt. A zarándoklat vezetését Vályi János eperjesi püspök vállalta, míg Firczák

³³ Végheő Tamás: Nikolaus Nilles és a magyar görögkatolikus liturgia ügye, in: Uő (ed.): *Symbolae: Ways of Greek Catholic Heritage Research*, Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles, Nyíregyháza, 2010, 81–89.

³⁴ *Emlékkönyv*, 1901, 3–10; Mayer, 1977, 144–152.

³⁵ *Emlékkönyv*, 1901, 11.

(2)

Gyula munkácsi főpásztor Rómában csatlakozott hozzájuk. Viszontagságos körülmények között jutottak el az örök városba, ahol azt a nyugtalanító hírt kapták, hogy XIII. Leó pápa talán nem is fogadja őket. A pápai kihallgatásra végül a római tartózkodás utolsó napján került sor. Vályi János püspök rövid köszöntő beszédében a magyar liturgia szentesítését kérte a pápától, és átadta azt

az emlékiratot, melyben a magyar görögkatolikusok a kérésüket összefoglalták. A szervezők előzetesen tájékoztatták az Államtitkárságot a benyújtandó kérelem tartalmáról, amely a nuncius útján jelezte, hogy arra azonnali választ a Szentatyától nyilvánvalóan nem kaphatnak. Az emlékirat szentszéki tanulmányozásával kapcsolatos későbbi államtitkársági dokumentumok kiemelik annak

tiszteletteljes hangnemét és visszafogott stílusát.³⁶ Mind a zarándokok magatartása, mind pedig az emlékirat szövege jelentős mértékben javított azon a kedvezőtlen megítélésen, amely az addig beérkezett információk alapján Rómában a magyar görögkatolikusokkal kapcsolatban kialakult.

A római zarándoklat után az Országos Bizottság díszes kiállítású emlékkönyvet adott ki két térképpel, számos fényképpel, a zarándoklat előzményeinek, lefolyásának történetével, a pápának átnyújtott emlékirat szövegével, a résztvevők névsorával.³⁷ Az emlékirat címlapját Roskovics Ignác (1854–1915) festőművész, az Országos Bizottság tagja (a liturgiafordító Roskovics Ignác nagyprépost fia) *Magyarok Nagyasszonya* című festménye díszítette. Történeti részét Hodinka Antal (1864–1946) történész, a görögkatolikusok történelmének legkiválóbb ismerője állította össze. A bizánci szertartású katolikus magyarok történetének bemutatásában felsorakoztatja azokat a tényeket és érveket, amelyek a 19. század második felétől kezdődően egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a magyar görögkatolikusok önértelmezésében. A többségi társadalom gondolkodásában a keleti szertartás a szláv és a román nemzetségekhez kapcsolódott, míg a magyarság vallási jellemzőjeként a latin szertartás vagy a protestantizmus rögzült. Mindeközben a történeti kutatások eredményeként egyre inkább vitathatatlanná vált, hogy a magyarság elsőként a bizánci szertartású kereszténységgel ismerkedett meg, a 10. században egyes magyar előkelők Bizáncban lettek keresztények, s ennek következményeként Hierotheosz püspök személyében keleti szertartású térítő püspök működött Magyarországon. Szent István király ugyan a latin szertartású kereszténység mellett döntött, ám a bizánci rítus képviselői – elsősorban a szerzetesek – még hosszú ideig működtek a magyarok között. A bizánci szertartás jelenléte az Árpád-kori magyarság körében, illetve az azt bizonyító történeti tények sora óriási szerepet játszott a 19–20. századi magyar görögkatolikusok önértelmezésének alakulásában. Különösen

a millenniumi ünnepek atmoszférájában volt nagy jelentősége annak, hogy rámutathattak: a magyar nemzet története a bizonyíték arra, hogy a „magyarság” és a „keleti szertartás” nem egymást kizáró fogalmak. Identitásdiskurzusuk tehát az egészen távoli múltból indult. Annak elfogadtatása a többségi társadalommal viszont valódi kálváriáútnak bizonyult.

A zarándoklat ugyan nem hozott teljes áttörést, s a Szentszék elvileg fenntartotta a szigorú tiltást, de a magyar görögkatolikusok ügyének kétségtelenül óriási szolgálatot tett. Az enyhülés jeleként értelmezhető az, hogy a római zarándoklat után Emidio Taliani bécsi nuncius (1896–1903) is – a már említett Nikolaus Nillesszel egyetértésben – a kialakult nyelvhasználati gyakorlat hallgatólagos túrését javasolta.³⁸ A Szentszék valóban ezt az utat választotta: az a döntés született, hogy csak abban az esetben adnak ki újabb állásfoglalást, ha az érintett püspökök és a magyar kormány részéről ismételt jelzés érkezik, vagy a görögkatolikus egyházakat veszélyeztető tendenciákról (szakadások, hitelhagyások) futnak be hírek. Ebben az esetben a Szentszék késznek mutatkozott az érintett püspökök bölcsességére bízni a nyelvhasználattal kapcsolatos döntéseket, és a kiadott magyar nyelvű liturgikus könyveket szakemberek által megvizsgáltatni.³⁹

A magyar nyelv liturgikus használatával kapcsolatban Vaszary Kolos hercegprímás már a római zarándoklat előtt azt a javaslatot fogalmazta meg, hogy az csak a liturgia bizonyos – kevésbé lényegesnek ítélt – részeiben érvényesüljön. Ezt a Szentszékhez is eljuttatta, kiegészítve azzal a megjegyzéssel, hogy a magyar nyelv teljes kizárására – vagyis a szentszéki tiltás maradéktalan végrehajtására – már semmi esély sincsen.⁴⁰ Később az Országos Bizottságnak az ógörög nyelv használatát javasolta, mivel tisztában volt azzal, hogy a Szentszék nem fogja engedélyezni a teljes magyar nyelvű liturgiát. Ezt a javaslatot az Országos Bizottság nem fogadta el, mert továbbra is bízott az 1900-ban beadott kérvény pozitív elbírálásában.⁴¹ Másrészt

³⁶ Véghseő–Katkó, 2014, 487

³⁷ *Emlékkönyv*, 1901, 67–98.

³⁸ Véghseő–Katkó, 2014, 476–480.

³⁹ Véghseő–Katkó, 2014, 490.

⁴⁰ Véghseő–Katkó, 2014, 386–387.

⁴¹ Szabó–Sztripszky, 1913, 332.

(3)

az 1895 óta szerveződő és 1905-ben hivatalosan az esztergomi főegyházmegye keretében felállított budapesti görögkatolikus parókia templomában kialakult gyakorlat ideiglenes eltérése is ezt a látszatot keltette. A budapesti parókia élére az a Melles Emil szatmári főesperes került, aki a magyar nyelvű liturgia elkötelezett híve volt. Ő a főváros összes – tehát nem csak magyar ajkú – görögkatolikus hívője számára felállított parókián a magyar vidékeken kialakult gyakorlatot vezette be: az alapítás szavain és a csendes papi imákon kívül mindent magyarul végzett. Ez belső konfliktushoz vezetett, mely miatt végül a Szentszék intézkedése vált szükségessé. 1907-ben először a fővárosi románok kerültek ki a parókia joghatósága alól, s tértek vissza az illetékes római katolikus plébániák irányítása alá. Végül 1909-ben – a sorozatos Rómába érkezett feljelentések hatására – a Hitterjesztés Kongregációja a budapesti parókiát rutén szertartásúnak minősítette, és a magyar nyelv liturgikus használatát betiltotta. Ekkor a budapesti

görögkatolikusok – elfogadva a hercegprímás korábbi javaslatát – a liturgia lényegi részében az ógörögöt kezdték használni.⁴²

Az ógörög liturgikus nyelv ugyanúgy idegen volt a magyar görögkatolikusok számára, mint az ószláv és a román. Alkalmazásával ugyanakkor el lehetett kerülni azt a széles körben elterjedt – s Rómában a nemzetiségek által különösen is propagált – vádat, mely szerint a magyar liturgikus mozgalom csupán a politika szolgálatában álló eszköz, mellyel a kormány a nemzetiségek elmagyarosítását kívánja elérni.

Az újabb szentszéki tiltás hatására az Országos Bizottság is visszatért az önálló püspökség eszméjéhez, és 1910 végén a hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottsággal közösen kezdeményezte a kormánynál az elvi döntés meghozatalát egy magyar görögkatolikus egyházmegye létesítéséről.⁴³ Ez az indítvány látszólag eredménytelen maradt. 1911. június 30-án Szabó Jenő a főrendiházban nagy hatású beszédben ismételte meg az alapításra vonatkozó kérést, utalva arra, hogy a magyar görögkatolikus püspökségtől remélik a magyar liturgikus nyelv kialakult gyakorlatának törvényesítését. A kormány nevében válaszoló Zichy János vallás- és közoktatási miniszter jóindulatáról biztosította a magyar görögkatolikusok törekvéseit, de továbbra is azt az álláspontot hangoztatta, hogy először a magyar nyelv szentszéki elismerésének kell megtörténnie, s csak utána lehet szó az egyházmegye alapításáról.⁴⁴ Talán maga a miniszter sem tudott arról, hogy Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök Ferenc József megbízásából már áprilisban titkos tárgyalásokat kezdeményezett a Szentszékkel a magyar görögkatolikus egyházmegye felállításáról (3. kép).⁴⁵ Az első kedvező szentszéki reakciók után, Szabó Jenő főrendiházi beszéde idején a magyar kormány már azt kívánta elérni a Szentszékénél, hogy annak hozzájárulását minél előbb a közvélemény elé tárhassa. Az Országos Bizottság és az Állandó Végrehajtó Bizottság indítványa ugyanis akkor érkezett meg a kormányhoz, amikor az az uralkodóval együtt nagy horderejű törvények parlamenti vitájára készült. Ezek közül kiemelkedett az új véderőtörvény, melynek elfogadása

⁴² Pirigy, 1990, 108.

⁴³ Pirigy, 1990, 105.

⁴⁴ Szabó–Sztripszky, 1913, 307–318.

⁴⁵ Khuen-Héderváry miniszterelnök levele Szent X. Piusz pápához: Véghseő–Katkó, 2019a, 190–191.

(4)

kétségesnek tűnt. A politikai pártok támogatásának megnyerése érdekében az uralkodónak szüksége volt egy olyan gesztusra, amellyel a magyar nemzet iránti figyelmét kifejezhette. A magyar görögkatolikusok régi vágyának teljesítésével – melynek nemzeti jellege vitathatatlan volt – az uralkodó megnyerhette a parlament támogatását. Mivel azonban a Szentszék hozzájárulására is szükség volt, Ferenc József először a diplomáciai utak mellőzésével, Lippay Bertalan festőművész, pápai gróf és kamarás közvetítésével⁴⁶ érdeklődött a Szentszéknél, majd pedig hivatalosan, de még mindig titokban a miniszterelnök útján indította meg a szükséges egyeztetéseket. Khuen-Héderváry miniszterelnök teljes nyíltsággal feltárta a Szentszék előtt, hogy a magyar görögkatolikus egyházmegye felállításának milyen fontos belpolitikai vonzata van, s az uralkodó mennyire értékelné, ha a Szentszék segítséget nyújtana neki a terve megvalósításában.⁴⁷ A magyar kormány

(5)

számára is nyilvánvaló volt, hogy az egyeztetések sok időt igényelnek, de már 1911 nyarától kezdve újra és újra azt kérte a Szentszéktől, hogy az új egyházmegye felállításához adott beleegyezését belpolitikai okokból minél előbb nyilvánosságra hozhassa. A Szentszék ezzel szemben mindaddig kerülni kívánta a nyilvánosságot, míg a kormánytól meg nem kapja a szükséges biztosítékokat nemcsak az egyházmegye finanszírozása, hanem a magyar liturgikus nyelv tilalma tekintetében is.⁴⁸

Az egyeztetés része volt a püspöki kar véleményének kikérése is, melyre november 9-én került sor. Három évtizeddel korábban a magyar görögkatolikusokat mélyen lesújtotta a püspökök elutasító álláspontja. Ez alkalommal viszont minden püspök számára nyilvánvaló volt az erőteljes uralkodói akarat, s nem volt kétséges a támogató nyilatkozat megszavazása.⁴⁹ Ferenc József felterjesztését az újonnan kinevezett kalocsai érsek, Csernoch János (1911–1912) juttatta el

⁴⁶ Lippay megbízása a miniszterelnökség részéről: Véghseő–Katkó, 2019a, 183–184.

⁴⁷ A miniszterelnök levele a pápához: Véghseő–Katkó, 2019a, 198–199.

⁴⁸ A magyar kormány Lippay Bertalanon keresztül 1911. június 28-án kérte a nyilvánosságra hozatal engedélyezését, amit azonban másnap Giovanni Bressan táviratilag akadályozott meg: Véghseő–Katkó, 2019a, 210.

⁴⁹ Véghseő–Katkó, 2019a, 370–371.

a Szentszékhez; ebben az új egyházmegye liturgikus nyelveként az ógörög szerepelt. A püspökkari tanácskozáson jelen voltak a román görög-katolikus metropólia főpásztorai, Victor Mihályi érsek (1894–1918), Demetriu Radu nagyváradi (1903–1920) és Vasile Hossu szamosújvári püspök (1903–1912) is, akik szintén megszavazták az új egyházmegye alapítását. Alessandro Bavona bécsi nunciushoz (1911–1912) írt levelükben így fogalmaztak: „...szimpátiával üdvözlöttük a tervet [ti. az egyházmegye alapítását a magyar görög-katolikusok számára], és akkor sem emeltük fel szavunkat, amikor elhangzott, hogy mintegy hetven parókiát a mi érseki tartományunkból kívánnak az új egyházmegyébe átsorolni...” Ugyanakkor azt kérték a nunciustól, hogy az átsorolandó egyházközségek pontos kijelölése ne történjen meg a megkérdezésük nélkül.⁵⁰ A következő hónapokban megtartott üléseik után azonban közösen léptek fel az érdekeik képviseletében, és elérték, hogy a már kijelölt új egyházmegyei határokat megváltoztassák, s az általuk igényelt egyházközségeiket visszasorolják. Ezzel egyidejűleg minden lehetséges módon felhívták a Szentszék figyelmét arra, hogy bár az új egyházmegye hivatalos liturgikus nyelve az ógörög lesz, az mindenképpen a magyarosítás célját fogja szolgálni. Különösen Demetriu Radu nagyváradi püspök intézett heves kirohanásokat a tervezett egyházmegye ellen, ami kiváltotta a nunciaturát Bavona érsek halála (1912. január 12.) után vezető Francesco Rossi-Stockalper megütközését. Az ügyvivő már 1912 februárjában jelezte a Szentszéknek, hogy Radu püspök nemcsak az egyházmegyéje papságát lázítja a tervezett egyházmegye ellen, de Ferenc Ferdinánd trónörökösrel is felvette a kapcsolatot, és kérte közbenjárását.⁵¹ A trónörökös teljes mértékben a románok mellé állt, és a római Osztrák Történelmi Intézet igazgatóját, Ludwig von Pastort utasította arra, hogy a Szentszéknel kísérelje meg megakadályozni az egyházmegye felállítását.⁵²

A tárgyalások megzavarását szolgálta az az újságcikk is, mely február 9-én szenzációként tálalta a hamis hírt: a Szentszék hozzájárult a magyar nyelv liturgikus használatához.⁵³ Ez óvatossá tette a Szentszékét, s a magyar kormány csak hónapokig tartó tárgyalásokkal és írásos kötelezettségvállalással tudta eloszlatni a kételyeket.⁵⁴ A tárgyalások sikeres lezárásáról 1912. április 13-án adtak hírt az újságok. Ezt követően Ferenc József, a magyar katolikus egyház főkegyuraként, a magyar közjog előírásainak megfelelően 1912. május 6-án megalapította a Hajdúdorogi Egyházmegyét, Szent X. Piusz pápa (1903–1914) pedig június 8-án kiadott „Christifideles graeci...” kezdetű bullájával kanonizálta azt (4–5. kép).⁵⁵ Az alapító bulla bevezető része kifejti, mi indokolta a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását. A magyarországi görög szertartású katolikusok mindenkor tanújelét adták hitűségüknek, valamint az Apostoli Székhez való ragaszkodásuknak. A pápák ugyanakkor egyházszerkezetük kiépítésével előmozdították fejlődésüket, és ha szükségessé vált, új egyházmegyéket létesítettek számukra. IX. Piusz pápa ezért alapította meg a román görögkatolikusok részére a lugosi és a szamosújvári püspökséget, illetve a gyulafehérvár–fogarasi érseki tartományt. A bulla megállapítja: a görög szertartású hívek között megsokasodott azok száma, akik a magyar nyelvet használják, és akik szüntelenül arra kérték a Szentszékét, hogy számukra egyházmegyét alapítson. Kérésük teljesítése két okból is sürgetővé vált: 1. Hogy az egyházmegye felállítása által megerősödjék a vallás, a béke és az egység a különböző nyelveken beszélő görög szertartású hívek között; 2. Hogy elháruljon a nemzeti nyelvek liturgikus alkalmazásának veszélye, amit a pápák már többször elítéltek. Ezt kihangsúlyozandó, az alapító bulla leszögezi: a magyar nyelvet soha nem lesz szabad a liturgiában használni. Az új egyházmegye liturgikus nyelve az ógörög.

⁵⁰ Véghseő–Katkó, 2019a, 363–365.

⁵¹ Véghseő–Katkó, 2019a, 415–418.

⁵² Pastor megbízatásához: Véghseő–Katkó, 2019a, 688–689. Lásd még: Salacz Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában: 1867–1918*, München, 1974, 157; Niessen, James: Hungarians and Romanians in Habsburg and Vatican Diplomacy: The Creation of the Diocese of Hajdudorog in 1912, *The Catholic Historical Review*, LXXX(1994), 253–254; Cârja, Ion: La Santa Sede e l'identità nazionale romana nel contesto della fondazione del Vescovado di Hajdudorogh (1912), *Anuarul Institutului Italo-Român de Studii Istorice*, I(2004), 152–161; Uő: L'arciduca Francesco Ferdinando e i romeni greco-cattolici nel contesto della creazione della diocesi di Hajdudorogh (1912), *Quaderni della Casa Romana*, 3(2004), 341–352.

⁵³ Véghseő–Katkó, 2019a, 575–579.

⁵⁴ A kötelezettségvállalás néhány változata: Véghseő–Katkó, 2019a, 528, 634, 638, 646.

⁵⁵ Véghseő–Katkó, 2019a, 708–714.

(6a)

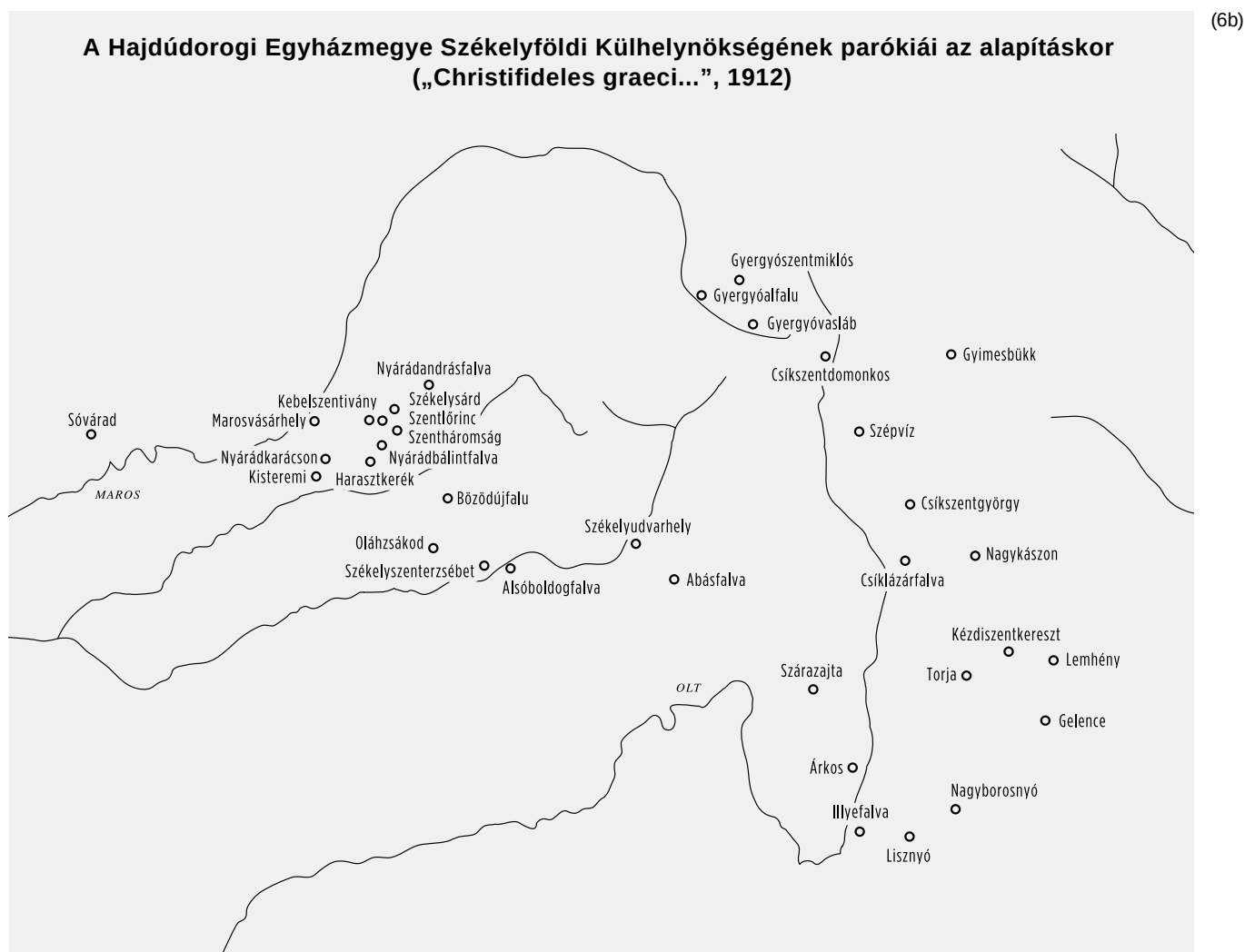
A Hajdúdorogi Egyházmegye parókiái az alapítás évében („Christifideles graeci...”, 1912)

A nemzeti nyelv a Szentszék által a nyugati egyház számára engedélyezett mértékben érvényesülhet. A hivatalos liturgikus nyelvet azonban csak három év múlva kell bevezetni; ez idő alatt minden lelkész köteles azt elsajátítani. Addig minden templomban azon a nyelven lehet végezni a szertartásokat, amelyen jelenleg is végzik, kivéve a magyar nyelvet. A Szentszék álláspontja szerint tehát az új egyházmegyének éppen az a feladata, hogy a magyar nyelv liturgikus alkalmazását visszaszorítsa.

A magyar kormány javaslatára a Szentszék a Hajdúdorogi Egyházmegyébe százhatvan két parókiát osztott be. Ezek közül egy az Esztergomi, nyolc az Eperjesi, hetven a Munkácsi, négy a Szamosújvári, negyvennégy a Nagyvárad és harmincöt a Gyulafehérvár–fogarasi Főegyházmegyéhez tartozott (6. kép). Az új egyházmegyéhez az 1910. évi népszámlálási adatok alapján 215 498 hívő került. Közülük 183 757 magyar,

26 823 román, 1623 szlovák, 968 rutén és 2509 egyéb anyanyelvű volt. A görögkatolikus magyarok 40 százaléka, vagyis 120 747 lélek, nem került a Hajdúdorogi Egyházmegyébe; kétharmaduk szláv, egyharmaduk pedig román püspökségek joghatósága alatt maradt. Ezt a különösnek tűnő megoldást egy sajátos nemzetpolitikai elképzelés indokolta. A kormányzat nem tartotta célszerűnek, hogy az új egyházmegyébe minden magyar görögkatolikus közösség bekerüljön, s így a régi egyházmegyék tisztán nemzetiségi jelleget öltsenek. Az Eperjesi és a Munkácsi Egyházmegyében a kormány nem érezte veszélyben a magyar identitású görögkatolikusokat, hiszen mindkét rutén egyházmegye vezető rétege a püspökökkel együtt alapvetően magyar érzelmű volt. A román egyházmegyék viszont már a megelőző évtizedekben is az elrománosítás intézményei voltak. Az át nem sorolt magyar görögkatolikusok anyanyelvi jogairól a kormány úgy kívánt gondoskodni, hogy átsorolt

a Hajdúdorogi Egyházmegyébe mintegy kéttucatnyi román parókiát, remélve, hogy a szomszédos magyar és román püspökök között kialakul egyfajta viszonyossági kapcsolat: ha a román egyházmegyékben maradt magyarok jogait a román püspökök tiszteletben tartják, akkor a hajdúdorogi püspök is gondoskodni fog a román híveiről.⁵⁶

Mivel a Gyulafehérvár–fogarasi Főegyházmegyétől átcsatolt egyházközségek a központtól igen messze voltak, a pápa engedélyezte, hogy a hajdúdorogi püspök külhelynök segítségével kormányozza őket. A pápa a hajdúdorogi templomot székesegyházi rangra emelte. A magyar

kormányval történt megállapodás értelmében a püspök, a kanonokok és a központi tisztségviselők javadalmazásáról a magyar államnak kellett gondoskodnia. A parókiákat átengedő egyházmegyék javadalma sértetlen maradt. A bulla kihangsúlyozta, hogy az egyik legsürgetőbb feladat a papnevelő intézet felállítása, melyhez az anyagi feltételeket a kormánynak kellett biztosítania. A Hajdúdorogi Egyházmegye az esztergomi érseki tartományba nyert besorolást.

A pápa az alapító bulla intézkedéseinek végrehajtásával Raffaele Scapinelli di Leguigno bécsi nunciust (1912–1916) bízta meg, aki

⁵⁶ Végheő–Kató, 2019b, 537. Ez a viszonyosságra épülő, tisztán politikai elképzelés évtizedekre megőrizte a Hajdúdorogi Egyházmegyét, mivel mind a hazai nemzetiségek körében, mind pedig a nemzetközi közvélemény előtt a nacionalista magyar kormányzat eszközévé degradálódott.

1912. november 17-én adta ki a „Christifideles graeci...” bulla végrehajtási rendeletét.⁵⁷ Ebben az érintettek tudomására hozta, hogy az új egyházmegye apostoli kormányzójává Papp Antal munkácsi püspököt nevezte ki. A végrehajtási rendelet hangsúlyozta az alapító bulla intézkedését a magyar nyelv liturgikus használatának tilalmával kapcsolatban, és jelezte, hogy az ógörög nyelvet nemcsak a lelkészeknek kell elsajátítaniuk, hanem gondoskodniuk kell arról is, hogy azt a liturgikus cselekményekben részt vevő hívek is legalább olvasni megtanulják. A magyar nyelvet kizárólag a liturgián kívüli ájtatosságokban, a magánimádságokban, a szentbeszédekben és a nép tanításában engedte használni.

A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának híre hatalmas örömmel töltötte el a magyar görögkatolikusokat. Több évtizedes küzdelmük, csalódásokkal teli kálváriaútjuk ért véget. Új utak és új perspektívák nyíltak meg előttük. Bár nyilvánvaló volt, hogy az új egyházmegye előtt komoly feladatok állnak, az alapítás pillanatában a magyar görögkatolikusok jogos reményekkel telve indultak meg az önállóság felé.

Már az ünnepi pillanatokot is beárnyékolták olyan események, melyek előrevetítették a jövőbeni súlyos problémákat. Közvetlenül az alapítás hírüladása után a román egyházmegyéből – elsősorban a Demetriu Radu vezette nagyváradiból – tiltakozó táviratok tucatjai érkeztek a bécsi nunciátúrára.⁵⁸ Néhány hét elteltével pedig a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez csatolt egyházközségek a román püspök által előre elkészített román és olasz nyelvű formanyomtatványokon nyilváníthatták ki a nemtetszésüket. A szervezett tiltakozásba a román sajtó is bekapcsolódott.⁵⁹ Az indulatoktól fűtött cikkek ellenállásra szólították fel mind a püspököket, mind pedig a papokat híveikkel együtt. A Szentszéket a „gyilkos bulla” visszavonására szólították fel, s a Rómától való elszakadással fenyegetőztek.⁶⁰ Az egyházmegye

szervezését több helyen az apostoli kormányzó első körlevelének visszaküldésével, a kiküldött lelkészek akadályozásával, sőt az egyházközségek átvételével megbízott Jaczkovics Mihály hajdúdorogi külhelynök (1911–1913) bántalmazásával hátráltatták.⁶¹ A román püspökök küldöttséget kívántak indítani Rómába, de ezt Merry del Val államtitkár határozottan visszautasította.⁶²

A feszült helyzet mihamarabbi megoldása és a kedélyek csillapítása érdekében sürgősnek mutatkozott az első hajdúdorogi püspök mielőbbi kinevezése, illetve az alapító bulla esetleges revíziója.

Ferenc József 1913. április 21-én nevezte ki az egyházmegye első püspökét, Miklósy István (1857–1937) sátoraljaújhelyi parókus, zempléni főesperes személyében.⁶³ A választott püspök tagja volt az Országos Bizottság választmányának, és részt vett a római zárandoklaton. Püspöki jelmondatául ezt választotta: „Kitartásban a siker”, amivel a magyar görögkatolikusok több évtizedes, végül sikerrel végződött küzdelmére utalt. Felszentelésére Hajdúdorogon került sor, 1913. október 5-én. A felszentelés és beiktatás szertartását Drohobeczky Gyula kőrösi püspök (1891–1919) végezte Fischer-Colbrie Ágoston (1907–1925) kassai püspök és Lányi József tinnini, felszentelt püspök, nagyváradi kanonok segédletével, aki Ferenc Ferdinánd bizalmasa volt. A szentelésen százharminchat pap vett részt, köztük szép számmal románok is. A pápai kinevező bullát Boér Artúr magyarkászoni román esperes olvasta fel. Miklósy püspök Jaczkovics Mihályt helynökévé, Slepkovszky János nyírpazonyi lelkészt pedig titkárává nevezte ki. A hivatalos iratok átvételével megkezdődött az új egyházmegye önálló élete.

A Miklósy püspök kinevezése és felszentelése közötti időben a Szentszék és a magyar kormány megegyezett az alapító bulla részleges revíziójában. A Szentszéknel Oroszország, Szerbia és

⁵⁷ Véghseő–Katkó, 2019b, 234–236.

⁵⁸ Véghseő–Katkó, 2019b, 141–143.

⁵⁹ Véghseő–Katkó, 2019b, 275–277.

⁶⁰ A sajtóvisszhangok egy összefoglalása: Véghseő–Katkó, 2019b, 102–106. A tiltakozásokhoz: Papp György: *Voci Romene Contro la Diocesi di Hajdudorog*, Budapest, 1942.

⁶¹ Scapinelli nuncius levele az Államtitkárságnak: Véghseő–Katkó, 2019b, 338–341. Helyi állami hatóságok jelentései: Véghseő–Katkó, 2019b, 343–348. Sajtóbeszámoló Jaczkovics helynök megtámadásáról: Véghseő–Katkó, 2019b, 330–338; valamint: *Görög Katholikus Szemle*, 14(1913), 11. szám (március 16.), 2.

⁶² Véghseő–Katkó, 2019b, 61.

⁶³ A Szentszék és a magyar kormány egyeztetéseinek iratai: Véghseő–Katkó, 2019b, 289–291, 293–295.

IV.2.1.

Románia is hivatalos úton tiltakozott a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítására ellen. Rafael Merry del Val bíboros–államtitkár a nemzetközi feszültség enyhítése érdekében látta szükségesnek a felülvizsgálatot. Tisza István miniszterelnök kül- és belpolitikai okokból a magyarországi románokkal való kiegyezésre törekedett. A Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása napirendi pont lett a tárgyalásokon. Az 1914-re áthúzódó egyezkedések során mind a miniszterelnök, mind pedig Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter azt az álláspontot képviselte, hogy a revízióra a viszonyosság elve alapján kerülhet sor. Vissza kell adni a román többségűnek bizonyuló egyházközségeket a román anyaegyházmegyéknek, de azokon a helyeken, ahol nagy számban élnek magyar görögkatolikusok a román egyházmegyékben, önálló parókiákat kell szervezni, s azokat a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez kell csatolni. Ezt azonban a román püspökök elutasították.⁶⁴ Az első világháború kitörése miatt a revízió megakadt, a háborút lezáró trianoni békediktátum miatt pedig okafogyottá vált, hiszen az a revíziónál sokkal többet adott a románoknak. A bécsi nuncius a revízió befejezése előtt nem kívánta átadni Miklósy püspöknek a „Christifideles graeci...” bulla eredetijét, így az a nunciaturán maradt, s később a többi akcióval a Vatikáni Apostoli Levéltárba került, ahol ma is őrzik.

Az egyházmegye megszervezésének első, sürgősen megoldandó kérdése a püspöki székhely kijelölése volt. Az alapító bulla Hajdúdorogot jelölte ki székhelyként, s a város vitathatatlan érdemei és áldozatai miatt a közvélemény is arra számított, hogy Miklósy püspök ott telepedik le. Természetesen maguk a hajdúdorogiak is erre számítottak, a székhelyre vonatkozó igényüket 1911. szeptember 12-én bejelentették, s készen álltak újabb áldozatokot hozni. Ugyanakkor vitathatatlan tény az is, hogy logisztikai szempontból Hajdúdorog előnytelen helyzetben volt. Az egyházközségek nagy részéből csak nehézkesen lehetett megközelíteni, jelentős kulturális intézménnyel nem rendelkezett. Ezzel szemben három város, Debrecen, Nyíregyháza és Nagykároly mind a közlekedés, mind pedig az oktatási intézmények szempontjából előnyösebb választásnak tűnt.

Debrecenben ekkor nyitotta meg kapuit a Magyar Királyi Tudományegyetem, melynek keretein belül – elsősorban az Országos Bizottság elképzelései szerint – görögkatolikus teológiai kar is létesülhetett volna. Nyíregyházán állami tanítóképző felállítását tervezték, mely szintén alkalmas lett volna a görögkatolikus felsőoktatás alapjainak megteremtésére. Nagykárolyban piarista főgimnázium és konviktus működött. Utóbbi két város kifejezetten jelentkezett is a püspöki székhelyért, s az intézmények kiépítéséhez támogatást ígértek.⁶⁵ Az egyházmegye papságának többsége Nyíregyháza mellett foglalt állást, s hamarosan az Országos Bizottság is ezt a megoldást támogatta. Miklósy püspök úgy döntött, hogy a székhely kérdését nem zárja le véglegesen, hanem ideiglenes megoldást választ. Ez azért is indokolt volt, mert az egyházmegyei intézmények kiépítését a kormány vállalta, s ennek részleteit még nem tisztázták. Az intézményrendszer kiépítését hosszas egyeztetéseknek kellett megelőzniük, amit a püspök nem akart befolyásolni a székhely elhamarkodott kijelölésével. 1913 nyarán Miklósy püspök úgy döntött, hogy székhelyét ideiglenesen, hároméves időtartamra Debrecenben rendezi be. Erre a célra a városi kereskedelmi és iparkamara épületében bérelt helyiségeket, és a hajdúdorogi püspökszentelés után október 15-én ünnepélyes körülmények között bevonult a városba.

A székhely kérdésének ideiglenes, ugyanakkor észszerű megoldása után úgy tűnt, hogy az egyházmegye megszervezését már semmi sem hátráltathatja. Lassan a román egyházmegyékből átcsatolt parókiákon is helyreállt a rend és a nyugalom, mivel az érintett püspökök, a kormányzat és a Szentszék közötti, az egyházmegye revíziójával kapcsolatos tárgyalások a románokat bizakodással töltötték el. Ez a békés időszak azonban csak néhány hónapig tartott. 1914 januárjában Miklósy püspök a nyilvánosság elé lépve utasította vissza a revízió gondolatát,⁶⁶ ami csalódással töltötte el a román görögkatolikus közvéleményt. Február 17-én végleg megszakadtak azok a tárgyalások, amelyeket Tisza István miniszterelnök a magyarországi románok képviselőivel egy lehetséges politikai megegyezésről

⁶⁴ Véghseő–Katkó, 2019b, 605–607.

⁶⁵ A székhely kérdésének iratai: Véghseő–Katkó, 2019b, 65–76, 79–84, 505, 514.

⁶⁶ Véghseő–Katkó, 2019b, 590–591.

folytatott, és amelyeknek része volt a hajdúdorogi egyházmegye revíziójának kérdése.⁶⁷

Néhány nappal később, 1914. február 21-én Csernovicból (Чернівці) egy „Kovács Anna” álnéven feladott levél érkezett a püspökségre. A levél írója azt közölte a püspökkel, hogy címére 100 koronát, egy aranyozott templomi csillárt és leopárdbőrt tartalmazó csomagot adott fel. A hús kilogrammos küldemény február 23-án érkezett meg. Slepkovszky János püspöki titkár baltával próbálta felbontani a csomagot, melynek tartalma ekkor felrobbant. A mintegy 2000 atmoszféra nyomású robbanás kidöntötte a falakat, átszakította födémét, és darabokra szaggatta Jaczkovics Mihály helynököt, Slepkovszky János titkárt, halálosan megsebesítette dr. Csath Sándor ügyvédet, az egyházmegye ügyészét, aki a merénylet után még egy órát élt. Dávid József joghallgató, Kriskó Elek és Bihon Miklós egyházmegyei írnokok súlyos, a ház lakói közül többen könnyebb sérülést szenvedtek. Miklósy István püspököt a csomag kibontása előtt egy másik szobába telefonhoz hívták, így ő csak kisebb sérüléseket szenvedett.⁶⁸

A merénylet az egész magyarországi közvéleményt megdöbbenetette. Az áldozatok február 25-i temetésén harmincezer ember vett részt. A temetési szertartást maga Miklósy püspök vezette. Az áldozatokat az egész nemzet sajátjainak tekintette. A püspökhöz az ország minden tájáról és külföldről is nagy számban érkeztek részvétnyilvánítások. Az azonnal megindított és Romániára is kiterjesztett nyomozás kiderítette, hogy a csomagot két kalandor, a román Ilie Cătărău és az orosz Timoftei Kirilov adta fel. Mivel mindketten kötődtek a román és az orosz titkosszolgálatokhoz, nyilvánvaló volt, hogy megbízásból cselekedtek. Az első világháború kitörése és a román hatóságok ellenakciója⁶⁹ megakadályozta a letartóztatásokat s az ügy szálainak teljes felgöngyölítését. A merénylet célja a Monarchia belső békéjének felülülése volt, ami különösen a háborúra készülődő

Oroszországnak állt érdekében. Ugyanezekben a hetekben zajlott a híres máramarosi „skizmaper” is, melynek Vlagyimir Bobrinszkij gróf, a Galíciai Orosz Egyesület elnökének személyén keresztül szintén volt orosz titkosszolgálati háttere.⁷⁰ Mivel a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása során felszított román–magyar feszültség csillapodni látszott, egy véres bombamerénylet, melynek szálai román elkövetőkhöz és Romániába vezetnek, alkalmas eszköznek tűnt a nemzetiségi ellentétek kiélezésére, s következésképpen a Monarchia erejének meggyengítésére. Néhány hónappal később egy másik merénylet, Ferenc Ferdinánd és felesége sarajevói meggyilkolása az első világháborúhoz vezetett, mely végzetes következményekkel zárult mind Magyarország, mind pedig a magyar görögkatolikusok számára.

A debreceni bombamerénylet újra felvetette a püspöki székhely problémáját. Miklósy püspök március 21-én tárgyalt Tisza István miniszterelnökkel és Jankovich Béla kultuszminiszterrel. A megbeszélésen az a döntés született, hogy a püspöki székhely átkerül Nyíregyházára. Miklósy püspök 1914. szeptember 23-án átköltözött Nyíregyházára.⁷¹

A Gyulafehérvár–fogarasi Főegyházmegyeiből átcsatolt székelyföldi parókiák kormányzására külhelynöknek Miklósy püspök 1915. július 31-én Hubán Gyula szatmárnémeti lelkészt nevezte ki. A külhelynökség szervezését már Papp Antal kormányzó megkezdte, aki Jaczkovics helynököt bízta meg a megfelelő székhely kiválasztásával. Ő a helyszínen szerzett tapasztalatai alapján Marosvásárhely (Târgu Mureș) mellett foglalt állást. Ezt később Miklósy püspök is elfogadta, így ez a város lett a székelyföldi magyar görögkatolikus vikariátus székhelye.⁷²

Az első világháború kitörése és elhúzódása, valamint az egyre súlyosbodó gazdasági helyzet rendkívül hátrányosan érintette az egyházmegye szervezését. A háborús helyzetre való tekintettel a kormány nem tudta teljesíteni a vállalásait.

⁶⁷ Ugyanakkor a tárgyalások megszakítását Ferenc Ferdinánd főherceg kezdeményezte a román tárgyalófélnél, mivel az uralkodásra készülő trónörökösnek nem állt érdekében a román–magyar kiegyezés: Horváth, 2004, 139.

⁶⁸ A debreceni bombamerénylet részleteit levéltári források alapján Katkó Márton Áron tárta fel: Katkó Márton Áron: Az 1914-es debreceni merénylet, in: Véghseő Tamás (ed.): *Symbolae: Ways of Greek Catholic Heritage Research*, Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles, Nyíregyháza, 2010, 289–321.

⁶⁹ Alexandru Marghiloman román politikus emlékirataiban feljegyzi, hogy magától Károly királytól hallotta, milyen nehezen tudták a román hatóságok elrejtetni Cătărăut a nyomozók elől. Horváth, 2004, 140.

⁷⁰ Bobrinszkij személyesen is megjelent a skizmaper máramarosi tárgyalásán, ahonnan úton hazafelé találkozott Cătărăuval. Horváth, 2004, 139.

⁷¹ *A Hajdúdorogi Egyházmegye Kőrlevelei*, 1914/XI. Véghseő–Katkó, 2019b, 721, 742–743.

⁷² *A Hajdúdorogi Egyházmegye Kőrlevelei*, 1916/VII. Véghseő–Katkó, 2019b, 787.

Különösen a püspöki székhely és a papnevelő intézet felépítésének elmaradása járt jelentős hátrányokkal. Nem történt meg az egyházmegye megfelelő javadalommal való ellátása sem. Ezen némileg Pásztory Árkád, kolostoron kívüli bazilita szerzetes hagyatéka segített, aki 1915-ben Szatmár vármegyében 2000 hold szántóföldet, 300 hold erdőt és szőlőt, illetve gazdasági épületeket adományozott a Hajdúdorogi Egyházmegyének.⁷³

Az egyházmegye papnövedékeinek nevelése Papp Antal munkácsi püspök hozzájárulásával az ungvári szemináriumban történt. Miklósy püspök kérésére az előjárók külön figyelmet fordítottak arra, hogy a hajdúdorogi egyházmegyes kispapok az alapító bulla rendelkezéseinek megfelelően kellő jártasságra tegyenek szert az ógörög nyelv ismeretében.⁷⁴

A három egyházmegye közti szoros kapcsolat a három főpásztor, Papp Antal, Novák István és Miklósy István közös értekezletein is kifejezésre jutott, melyeket 1916-ban és 1918-ban tartottak Nyíregyházán. Az első értekezleten a püspökök a Gergely-naptárra való áttérés mellett döntöttek, melynek bevezetésére 1916. június 24-ével került sor. Ez a Hajdúdorogi Egyházmegyében zökkenőmentesen lezajlott, míg a munkácsi és az eperjesi eparchiákban jelentős ellenállás alakult ki. Ennek hatására 1918-ban az előbbiben visszatértek a Julianus-naptárra, az utóbbiban pedig a Gergely-naptár használatát fakultatívvá tették. Az 1918-ban tartott értekezleten a Hajdúdorogi Egyházmegyén kívül maradt magyar ajkú görögkatolikusok ügyéről, az 1917-es kánonjogi kódex érvényességének kiterjesztéséről, illetve a papok és az özvegy papnék nyugdíjának kérdéséről tanácskoztak.⁷⁵ A három görögkatolikus püspökség szépen induló együttműködését az első világháborút követő változások zúzták szét.

Az 1918-as háborús összeomlást követő zűrzavar azonnal érezte hatását a Hajdúdorogi Egyházmegyében. A korábban Nagyváradhoz tartozó egyházközségek egy része Romulus Marchiş nagykárolyi parókus és szatmári főesperes vezetésével önkényesen kimondta a Hajdúdorogi Egyházmegyétől való elszakadást. A nunciuss

útján azt kérték a Szentszéktől, hogy az összes, korábban Nagyvárad alá sorolt egyházközség részére hozzon létre vikariátust. A kánonjoggal súlyosan ellenkező, önkényes lépéstől Radu püspök hivatalosan elhatárolódott, de a Szentszéktől azt kérte, hogy ő lehessen ezen egyházközségek ordináriusa. Miklósy püspök ellenben a lázadó főesperes szigorú megbüntetését kérte. Az 1919 tavaszán meginduló román offenzíva sikerein felbuzdulva Radu püspök újabb és újabb levelekben sürgette a Szentszék válaszát. A Nyíregyházát elfoglaló román csapatok Miklósy püspököt Debrecenbe hurcolták, és arra kényszerítették, hogy mondjon le a negyvennégy parókiáról. A nunciatúra ekkor már nem tudott kapcsolatba lépni Miklósy püspökkel, a magyar kormány részéről pedig semmilyen érdemi reakció nem érkezett a szentszéki megkeresésekre. Mivel az érintett egyházközségek területe ténylegesen a román hadsereg ellenőrzése alá került, a Szentszék azokat 1919. május 10-én a nagyváradai püspök joghatósága alá rendelte. Néhány hónappal később Vasile Suciú, a Gyulafehérvár–fogarasi Főegyházmegye helynöke kérvényezte a székelyföldi külhelynökség harmincöt parókiájának visszasorolását a főegyházmegyébe, amit a Szentszék július 29-én rendelt el.⁷⁶

Képjegyzék

1. A hajdúdorogi templom. Fametszet, *Vasárnapi Ujság*, 6(1859), 3. szám, 29.
2. Ismeretlen festő: Szabó Jenő portréja. Vásznon, olaj, 20. század eleje. GKEMGY, ltsz. 1999.71 (A 27).
3. Ferenc József portréja. Papír, olajnyomat, 20. század eleje. GKEMGY, ltsz. 2015.313 (A 139).
4. X. Piusz pápa portréja. Fénykép, 20. század eleje. Székesfehérvár, Egyházmegyei Könyvtár
5. A „Christifideles graeci...” kezdetű bulla címdala. Pergamen, festett. Vatikáni Apostoli Levéltár (Archivio Apostolico Vaticano), Arch. Nunz., Vienna, busta 766, fasc. 9, fol. 461v.
6. A Hajdúdorogi Egyházmegye parókiái 1912-ben. Térkép

⁷³ Pásztory Árkádról újabban: Endrédi Csaba: Pásztory Árkád: A legenda tovább él, *Athanasiana*, 35(2013), 122–169. Honca, Ciprian-Emanuel: Árkád Pásztory: O schiță biografică, *Satu Mare – Studii și Comunicări*, XXXV/III(2019), 19–37.

⁷⁴ Pirigyi, 2001, 88.

⁷⁵ Pirigyi, 1990, 119–120; Véghseő–Katkó, 2019b, 809–823.

⁷⁶ Az ügy iratai a Vatikáni Apostoli Levéltárban: Archivio Apostolico Vaticano, Arch. Nunz., Vienna, busta 797, fasc. 9/2, fol. 300–317.